

Afscheid van het sociaaldemocratisch model

Pascal Delwit

Op het einde van de 19de eeuw ging het ontstaan van de sociaaldemocratische politieke familie gepaard met een nieuw organisatiemodel. De nieuwe socialistische en sociaaldemocratische partijen (of arbeiderspartijen) manifesteerden zich volgens de terminologie van Maurice Duverger al snel als massapartijen.¹ Vanaf het begin van de jaren 1970 ziet men echter de eerste tekenen van verval. Vandaag boezemen de sociaaldemocratische partijen hun politieke tegenstanders geen schrik meer in. Hun organisatiemodel heeft zijn beste tijd gehad. Hoe is het zover kunnen komen? Hoe moeten we die ontwikkelingen duiden?

KENMERKEN VAN HET SOCIAALDEMOCRATISCH ORGANISATIEMODEL

Voor we ingaan op de historiek en de redenen van het verdwijnen van het sociaaldemocratische organisatiemodel, bekijken we eerst wat dat precies behelst in de wetenschappelijke literatuur.

Daarvoor moeten we stilstaan bij een klassiek onderscheid in die literatuur, met name tussen 'sociaaldemocratische' en 'arbeiderspartijen' aan de ene kant, en 'socialistische' partijen aan de andere kant. Want als we spreken over *het*

organisatiemodel van de sociaaldemocratie, dan hebben we het op de eerste plaats over die eerste categorie partijen. En hoewel die partijen ideologisch van elkaar verschillen, ook qua relatie met de vakbonden, kunnen we hen toch op dezelfde manier definiëren, zoals hierna zal blijken. Bij de 'socialistische' partijen, die we vooral in Zuid-Europa aantreffen, hebben we te maken met een ander organisatiemodel.

1. Het organisatiemodel van de sociaaldemocratie is op maat gesneden van een *massapartij*, d.w.z. een partij die zeer gestructureerd is en

veel leden telt, die in grote meerderheid van arbeidersafkomst zijn. De sociaaldemocratische partijen van Zweden (SAP) en Denemarken (SD), en de Noorse Arbeiderspartij (DNA) kunnen in dat verband als ideaaltypes worden beschouwd na de Tweede Wereldoorlog. Toch zijn het niet die partijen die aan de basis liggen van het ontstaan van dat model.

Reeds voor de Eerste Wereldoorlog manifesteerde de Duitse Sociaal Democratische Partij (SPD) - het *baken* van de internationale socialistische beweging - zich als een partij met een heel bijzondere *format*. Meer dan 300.000 mensen waren er lid van aan het begin van de vorige eeuw (Tabel 1). Dat aantal liep op tot meer dan één miljoen aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Ook de sociaaldemocratische vakbond kende in die periode een spectaculaire ontwikkeling, om nog niet te spreken van de talloze nevenorganisaties van de SPD, het hoge aantal bladen van de partij en een indrukwekkend aantal partijgebouwen. Het apparaat van de partij was een goed geoliede machine, met een toenemend aantal professionals, kortom, een machtige bureaucratie. Geen wonder dus dat de SPD een centrale plaats inneemt in het baanbrekend werk van Roberto Michels, *De politieke partijen*, dat in 1913 verscheen.²

Tabel 1. Overzicht van de ledenaantallen van de SPD tussen 1906 en 1914.

1906	384 227
1907	530 466
1908	587 336
1909	633 309
1910	720 038
1911	836 562
1912	970 112
1913	982 850
1914	1 085 905

2. De ‘hechte relatie’³ met de arbeidersklasse vormt een zeer belangrijk kenmerk van het organisatiemodel van de sociaaldemocratie. ‘Uit geschiedkundig oogpunt is de sociaaldemocratie immers de belangrijkste politieke organisatie van de arbeidersklasse in de kapitalistische economische orde’, dixit Moschonas.⁴ Dat blijkt ook uit de namen van nogal wat partijen, want het woord ‘arbeider’, ‘werklieden’ of ‘arbeid’ is daarbij nooit ver weg, zoals in de Belgische Werklieden Partij (BWP), de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (Nederland), de Socialistische Arbeiderspartij (Luxemburg en Spanje), de Labour Party (Verenigd Koninkrijk) en de Noorse Arbeiderspartij. De socialistische *familie* is dé politieke familie van de *arbeidersklasse*. Een versnelling in de Industriële Revolutie had ervoor gezorgd dat die klasse exponentieel was gegroeid en een sleutelrol ging spelen in de opkomst van het socialisme. Vanuit dat oogpunt kunnen de sociaaldemocratische partijen worden beschouwd als *partis communistes*.⁵

3. Samengevat: eens dat de toon van de maatschappelijke verandering wordt gezet door opvattingen als *tegen-staat* en *tegen-samenleving*, alliéren sociaaldemocratische partijen en arbeiderspartijen zich met sterke syndicale organisaties; meestal zijn zij er organisch mee verbonden en wordt de meerderheid van hun leden ook van die kant aangeleverd. Het partijbelang komt wel op de eerste plaats bij partijen van het sociaaldemocratische type. De vakbonden verdedigen dan weer de belangen van de loontrekkenden; zij formuleren de sociale eisen.

EERSTE TEKENEN VAN VERVAL

Zoals we eerder opmerkten, ijverden sommige partijen al voor dit model in het begin van de 20ste eeuw; met name de Duitse en Belgische partijen, naast die partijen die actief waren in de

Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. Dit model wordt vervolgens compleet afgebroken in die landen - Duitsland en Oostenrijk - waar het fascisme aan de macht komt tussen de twee wereldoorlogen; terwijl het in het noorden van Europa dan weer school maakt⁶; om uiteindelijk helemaal door te breken na de Tweede Wereldoorlog. De *socialistische familie* laat daarbij zien over uitzonderlijke organisatorische capaciteiten te beschikken, al geldt dat zeker niet voor alle partijen. In Frankrijk en Italië bijvoorbeeld, moeten de socialistische partijen de communisten laten voorgaan als de belangrijkste formatie aan de linkerzijde van het politieke spectrum. Zij slagen er niet in om het sociaaldemocratische organisatiemodel vorm te geven, aangezien een meerderheid van de arbeiders in die landen voor respectievelijk de PCF en de PCI stemt, of lid is van één van die partijen. Toch is dit een uitzondering. Vijfentwintig à dertig jaar lang zal de socialistische familie blijf geven van een grote politieke, sociale en maatschappelijke vitaliteit in het democratische deel van het bevrijde Europa.

Vanaf het begin van de jaren 1970 ziet men echter de eerste tekenen dat dit model zijn beste tijd gehad heeft. En die ontwikkeling, die zich naar het einde van de jaren 1970 nog duidelijker manifesteert, zet zich voort in de jaren 1980, en daarna. Alle geledingen van de sociaaldemocratische beweging komen onder druk te staan. Te beginnen met de partijen en hun ledenaantallen. Die gaan eerst stagneren en vervolgens afnemen; soms zelfs op spectaculaire wijze (zie Tabel 2 met de evolutie van de ledenaantallen van de SPD, de SPö, de SPS, de PvdA en de BSP/PSB). Het voorbeeld van de SPD is veelzeggend. Nog één keer na de Tweede Wereldoorlog - in 1976 - slaagt de partij erin om meer dan 1 miljoen leden te werven. 1 op elke 25 (ingeschreven) kiezers is dan lid van de SPD.

Beter zal de partij nooit meer presteren. In het begin van de jaren 1980 lopen de ledenaantallen opnieuw terug en ook de eenwording zal niet voor een opflakking zorgen. In 2011 telt de SPD voor de eerste keer na het einde van de Tweede Wereldoorlog minder dan 500.000 leden. Vandaag hebben de ledenaantallen hun laagste niveau ooit bereikt (460.000). Slechts 0,8% van de kiezers is lid van de SPD en slechts 1 SPD-kiezer op 25 is lid van de partij (bij de rampzalige verlopen verkiezingen in 2013).

Het Oostenrijkse voorbeeld is niet minder significant. De SPö is de *parti de communauté* bij uitstek. In zijn autobiografie vertelt Eric Hobsbawm de volgende veelzeggende anekdote: *'Aangezien de vader van Peter werkte als spoorwegaarbeider, behoorde hij tot een rode familie: in Oostenrijk, en vooral op het platteland (zij het niet bij de boeren), zou geen enkele arbeider het in zijn hoofd hebben gehaald om niet voor de socialisten te stemmen'*.⁷ In de jaren 1970 telde de SPö meer dan 700.000 leden. Ook die partij kreeg in de jaren 1980 echter af te rekenen met dalende ledenaantallen, en daarna ging het nog harder bergaf. In 1986 was 1 op de 8 (ingeschreven) kiezers lid van de SPö; in 2013 was dat cijfer teruggelopen tot 1 op 33. In dat jaar waren nog 200.000 mensen lid van de SPö.

Het organisatiemodel van de Deense, Zweedse en Noorse sociaaldemocraten heeft lange tijd als hét voorbeeld gegolden, terwijl de Finse sociaaldemocraten dan weer moesten opboksen tegen een sterke communistische partij. Toch kunnen ook in de Scandinavische landen gelijkaardige ontwikkelingen worden waargenomen (Tabel 3). In Denemarken bijvoorbeeld, was kort na de Tweede Wereldoorlog 1 (ingeschreven) kiezer op 10 lid van de sociaaldemocratische partij. In 1947 piekte de populariteit van die partij, met bijna 300.000 leden. De daling zette zich echter nog sneller in dan elders, want in 1966 werden 'slechts' 188.000

Tabel 2. Evolutie van de ledenaantallen (L) van de socialistische en sociaaldemocratische partijen in West- en Midden-Europa; verhouding tussen de ledenaantallen en de aantallen kiezers van de partij (L/Kp); verhouding tussen de ledenaantallen en het totale aantal ingeschreven kiezers (L/Ik).

	SPD			SPÖ			SPS			PvdA			PSB-BSP		
	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik
1945				357 818	24,9	10,4									
1946										116 551	8,6	2,2			
1947							51 300	20,4	3,7						
1948										119 509	9,5	2,2			
1949	736 218	10,6	2,4	614 366	37,8	14,0							123 728	8,3	2,2
1950													127 158	7,5	2,3
1951							50 504	20,2	3,6						
1952										111 351	7,2	1,9			
1953	607 456	7,6	1,8	657 042	36,1	14,3									
1954													153 014	7,9	2,6
1955							54 906	20,8	3,8						
1956				687 972	36,7	14,9				142 139	7,6	2,3			
1957	626 189	6,6	1,8												
1958													187 000	9,9	3,1
1959				710 378	36,4	15,1	57 412	22,2	3,9	147 074	8,1	2,3			
1961	644 780	5,6	1,7										199 000	10,3	3,3
1962				698 705	35,6	14,5									
1963							57 269	22,4	3,7	138 567	7,9	2,1			
1965	710 448	5,5	1,8										189 303	12,9	3,1
1966				699 432	36,3	14,3									
1967							55 551	23,8	3,5	130 960	8,1	1,8			
1968													207 538	14,3	3,4
1969	778 945	5,5	2,0												
1970				719 389	32,4	14,3									
1971				703 093	30,8	14,1	53 452	11,8	1,5	96 337	6,2	1,2	235 335	16,4	3,8
1972	954 394	5,6	2,3							94 229	4,7	1,1			
1974													254 462	18,2	4,0
1975				693 156	29,8	13,8	53 694	11,3	1,4						
1976	1 022 191	6,3	2,4												
1977										101 116	3,6	1,1	252 570	16,8	4,0
1978													259 212	18,5	4,1
1979				721 262	29,9	13,9	52 703	11,9	1,4						
1980	986 872	6,1	2,3												
1981										109 625	4,5	1,1	283 817	18,8	4,1

1982									105 145	4,2	1,0			
1983	925 630	6,2	2,1	694 598	30,0	13,1								
1985												248 685	14,5	3,6
1986				669 906	32,0	12,3			102 493	3,4	1,0			
1987	910 063	6,5	2,0									248 844	13,3	3,5
1989									96 132	3,4	0,9			
1990	919 129	5,9	1,5	605 493	30,1	10,8						225 654		
1991							40 000	10,4	0,9			226 970	14,5	3,2
1994	849 374	5,0	1,4	512 838	31,7	8,9						69 651	3,2	0,6
1995				487 597	26,4	8,5	39 010	9,5	0,8			198 115	13,4	2,8
1998	775 036	3,8	1,3									61 084	2,4	0,5
1999				384 328	25,1	6,6	37 142	8,5	0,8			175 099	14,3	2,4
2002	693 894	3,8	1,1	328 686	18,3	5,6						57 182	4,0	0,5
2003							34 809	7,1	0,7			60 602	2,3	0,5
2005	597 538	3,7	1,0									144 036	7,8	1,9
2006				292 839	17,6	4,8						61 913	3,0	0,5
2007							33 249	7,4	0,7			132 179	9,4	1,7
2008				268 628	18,8	4,2								
2009	512 520	5,1	0,8											
2010												54 504	2,9	0,4
2011							31 226	6,8	0,6			134 242	9,0	1,7
2012												54 279	2,3	0,6
2013	474 820	4,2	0,8	205 241	16,3	3,2								

leden geteld. Daarna ging het ook in Denemarken verder bergaf, met minder dan 100.000 leden in de jaren 1980 en iets meer dan 50.000 leden in het eerste decennium van deze eeuw. Vandaag hebben iets minder dan 40.000 mensen een lidkaart van de Deense sociaaldemocraten. Minder dan 1% van de (ingeschreven) kiezers is lid van de SD. Slechts 4,3% van de SD-kiezers is ook lid van die partij.

Als we dan even de 'socialistische' partijen onder de loep leggen, dan doemt een ander beeld op (Tabel 4). Zij laten veel geringere ledenaantallen noteren, en dat geldt zowel voor de SFIO (Frankrijk) kort na de Tweede Wereldoorlog, als voor de Spaanse (PSOE) en Portugese socialistische partijen die uit hun as herrijzen na

de val van de dictatuur in die landen. Wat de SFIO betreft, is het niettemin opmerkelijk dat zij er in 1945 en 1946 in slaagt om meer dan 300.000 leden te werven. Vanzelfsprekend zijn de ledencijfers van die partijen minder significant als wij ze relateren aan de totale aantallen ingeschreven kiezers en aan de aantallen kiezers van die partijen. In de loop der jaren zijn die Zuid-Europese partijen er wel in geslaagd om hun ledenbestand op peil te houden en zelfs aan te dikken, waardoor het onderscheid tussen sociaaldemocratische partijen, socialistische partijen en arbeiderspartijen minder functioneel is geworden. De PSOE maakt in 2004 wel melding van 460.000 leden, maar dat cijfer moeten we wellicht met een korrel zout nemen.

Tabel 3. Evolutie van de ledenaantallen (L) van de socialistische en sociaaldemocratische partijen in Noord-Europa; verhouding tussen de ledenaantallen en de aantallen kiezers van de partij (L/Kp); verhouding tussen de ledenaantallen en het totale aantal ingeschreven kiezers (L/Ik).

	SAP			DNA			SD			SDP		
	L	K/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik
1945				191 045	31,35	9,74	243 532	36,25	10,22	63 745	14,97	2,79
1947							287 736	34,50	11,82			
1948	635 658	35,52	13,50							75 951	15,35	3,14
1949				204 055	25,40	9,45						
1950							283 907	34,91	11,28			
1951										71 230	14,82	2,91
1952	746 004	42,82	15,52	178 102								
1953				178 004	21,43	7,89	283 525	33,89	11,03			
1954										62 669	11,89	2,48
1956	777 860	44,98	15,87									
1957				163 991	18,94	7,14	265 174	29,13	9,57			
1958	780 686	43,94	15,64							51 144	11,36	1,96
1960	801 068	39,40	16,11				259 459	25,34	9,13			
1961				164 799	19,15	7,04						
1962										44 828	9,99	1,65
1964	881 035	43,90	17,29				229 275	20,77	7,42			
1965				150 262	17,01	6,24						
1966							188 859	17,67	5,97	51 681	8,01	1,85
1968	888 294	36,70	16,31				176 729	18,13	5,51			
1969				157 536	15,69	6,11						
1970	890 070	39,45	15,77							60 707	10,22	1,96
1971							165 645	15,41	4,97			
1972										76 869	11,56	2,42
1973	952 519	42,38	16,74	145 724	19,19	5,42	130 476	16,66	3,77			
1975							122 394	13,40	3,52	99 463	14,55	2,66
1976	1 074 495	46,22	18,07									
1977				152 935	15,73	5,50	111 139	9,66	3,13			
1979	1 188 959	50,46	19,68				109 389	9,01	2,93	99 722	14,42	2,58
1981				153 335	16,76	5,11	99 546	9,70	2,64			
1982	1 229 703	48,54	20,06									
1983										95 461	11,99	2,42
1984							97 318	9,16	2,54			
1985	1 203 785	48,39	19,26	174 143	16,40	5,62						
1987							84 015	8,52	2,15	87 872	12,64	2,19
1988	1 116 218	48,08	17,63				79 414	8,00	2,03			

1989			127 099	14,01	3,98							
1990						76 941	6,35	1,95				
1991	260 346	12,62	4,06						79 417	13,17	1,96	
1993				103 475	11,39	3,17						
1994	259 191	10,31	3,99				65 773	5,72	1,65			
1995												
1997				64 415	7,12	1,95				70 176	8,93	1,72
1998	177 316	9,26	2,69				57 445	4,69	1,44			
1999												
2001				52 880	8,63	1,57	55 103	5,49	1,38	62 195	10,15	1,50
2002	152 402	7,21	2,27									
2003												
2005				51 575	5,98	1,51	56 808	6,55	1,42	56 640	8,30	1,34
2006	120 091	6,18	1,74									
2007							51 073	5,80	1,27	51 360	8,64	1,26
2009				50 264	5,30	1,42						
2010	108 584	5,94	1,52									
2011												
2013				52 661	6,02	1,45	42 024	4,78	1,03	47 161	8,40	1,07
2014	101 674	5,26	1,39									
2015							39 345	4,25	0,95	42 709	8,71	0,96

Tabel 4. Evolutie van de ledenaantallen (L) van de socialistische en sociaaldemocratische partijen in Zuid-Europa; verhouding tussen de ledenaantallen en de aantallen kiezers van de partij (L/Kp); verhouding tussen de ledenaantallen en het totale aantal ingeschreven kiezers (L/Ik).

	PSOE			PSP			PS(F)		
	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik	L	L/Kp	L/Ik
1945							335 703	7,4	1,4
1946							354 878	8,5	1,4
1951							126 898	4,6	0,5
1956							117 331	3,6	0,4
1958							115 000	3,6	0,4
1962							91 000	4,0	0,3
1967							82 000	1,9	0,3
1968							81 000	2,2	0,3
1973							107 757	2,4	0,4
1975				77 625	3,6	1,3			
1976	9 141	0,2	0,0	91 562	4,9	1,4			

1978						180 000	2,8	0,5	
1979	101 082	1,8	0,4	107 732	6,6	1,6			
1980				115 762	7,2	1,7			
1981							195 501	2,2	0,6
1982	119 101	1,2	0,4						
1983				130 279	6,4	1,8			
1985				46 655	3,9	0,6			
1986	185 663	2,1	0,6				177 284	2,1	0,5
1988							202 083	2,3	0,5
1989	242 661	3,0	0,8						
1991				59 869	3,6	0,7			
1993	350 416	3,8	1,1				113 005	2,6	0,3
1995				81 358	3,2	0,9			
1996	365 000	3,9	1,1				111 536		
1997							147 237	2,3	0,4
1999				114 974	4,9	1,3			
2000	407 821	5,2	1,7						
2002				66 917	3,2	0,8	129 500	2,1	0,3
2004	460 000	4,2	1,3						
2005				90 629	3,5	1,0			
2007							238 520	3,7	0,5
2008	360 000	3,2	1,0						
2009				78 152	3,8	0,8			
2011	216 952	3,1	0,6	85 000	5,5	0,9			
2012							197 000	2,6	0,4

Niet alleen de partijen moeten het met minder leden stellen, ook de nevenorganisaties worden door die ontwikkeling geraakt. Vooral de vakbonden zien hun ledenbestand afbrokkelen. Twee tendensen springen daarbij in het oog in de voorbije drie decennia:

- De vakbonden nemen wat afstand van de sociaaldemocratische partijen, zowel qua opvattingen als qua beheer van het patrimonium. Zij die organisch verbonden zijn met de sociaaldemocratische partij gaan voortaan op autonome wijze functioneren. Ook bij *voorbeeldpartijen*, zoals in Zweden en Denemarken, wordt de organische band tussen partij en vakbond doorgeknipt.

- De vakbonden zelf krijgen ook een stevigere tik, want hun gewicht en invloed namen in de voorbije dertig jaar voortdurend af. Zij hebben vandaag opvallend minder leden⁸ en ook de syndicalisatiegraad is lager dan destijds (Tabel 5): tussen 1970 en 2012 ging de syndicalisatiegraad in Oostenrijk met 35% achteruit; in Duitsland bedroeg het cijfer min 14%, in Nederland min 19%, en in het Verenigd Koninkrijk min 17%. Met uitzondering van de Scandinavische landen en België, is een minderheid van de werknemers vandaag lid van de vakbond. In landen zoals Frankrijk, Nederland en het Verenigd Koninkrijk gaat het zelfs om een (zeer) kleine minderheid.

Tabel 5. Evolutie van de syndicalisatiegraad in verschillende Europese landen (in %).

	1970	1980	1990	2000	2010	2011	2012	Vershil i.v.m. 1970
Oostenrijk	62,8	56,7	46,9	36,6	28,4	27,9	27,4	-35,3
België	39,9	51,3	51,1	56,2	53,8	55,1	55,0	15,2
Denemarken	60,3	78,6	74,6	73,9	67,0	66,4	67,2	6,9
Finland	51,3	69,4	72,5	75,0	69,1	68,4	68,6	17,3
Frankrijk	21,7	18,3	9,8	8,0	7,7	7,7	7,7	-13,9
Duitsland	32,0	34,9	31,2	24,6	18,6	18,0	17,9	-14,2
Italië	37,0	49,6	38,8	34,8	35,5	35,7	36,3	-0,7
Luxemburg	46,8	50,8	46,4	42,5	35,1	33,9	32,8	-14,0
Nederland	36,5	34,8	24,6	22,9	18,6	18,2	17,7	-18,8
Noorwegen	56,8	58,3	58,5	54,4	53,7	53,5	53,3	-3,5
Zweden	67,7	78,0	80,0	79,1	68,2	67,5	67,5	-0,2
Verenigd Koninkrijk	43,0	49,7	38,1	30,2	26,4	25,6	25,8	-17,1

De ledenbestanden van de vakbonden kalven overigens vooral af in die industriële sectoren die op einde van de jaren 1970 zwaar werden getroffen door de economische crisis en de gedeeltelijke ontrafeling van het industriële weefsel.

OOZAKEN VAN HET VERDWIJNEN VAN HET SOCIAALDEMOCRATISCH ORGANISATIEMODEL

Hoe is het zover kunnen komen? Hoe moeten we die ontwikkelingen duiden? Er is al menig wetenschappelijk werk aan de problematiek gewijd en die laten zien dat meerdere fundamentele veranderingen aan de basis liggen van de ommekeer.

1. De eerste heeft te maken met de (zeer) nauwe verwevenheid van de arbeidersklasse en de socialistische familie. Die relatie werd aanvankelijk als onlosmakelijk ervaren. In de hoofden van sociaaldemocraten had in het begin van de 20ste eeuw de gedachte postgevat dat de demografi-

sche ontwikkelingen *ipso facto* voor een duurzame politieke meerderheid zouden zorgen. Zie maar naar wat Otto Bauer, het boegbeeld van de Oostenrijkse socialisten, destijds schreef: *'In 1920 behaalden we 36% van de stemmen. Bij de verkiezingen daarvoor om en bij de 40% en vandaag bijna 43%. We gingen er dus ongeveer 7% op vooruit in zes en een half jaar tijd. Wat wil dat zeggen? Dat we nog eens 7% nodig hebben om de macht te veroveren... Nog één of twee verkiezingen en we kunnen de burgerlijke regering naar huis sturen.'*⁹ Daar is niets van in huis gekomen. Demografische ontwikkelingen speelden ongetwijfeld een rol bij het behalen van absolute meerderheden in Zweden, Noorwegen, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk, maar dat heeft niet verhinderd dat de sociaaldemocraten kort na de Tweede Wereldoorlog stilaan op andere gedachten kwamen. De arbeidersklasse en de socialistische familie werden niet langer automatisch met elkaar geassocieerd. De oude gedachten werden losgelaten, soms in de praktijk, maar soms ook op papier, in bewoordingen die aan duidelijkheid niets te wensen

overlieten. Dat bleek bijvoorbeeld op het congres van de SPD in Bad Godesberg (1959). Bij die gelegenheid werd niet alleen beslist dat het marxisme niet langer het gewenste conceptueel kader bood, maar ook dat de arbeidersklasse als ‘referentiecategorie’ opzij werd geschoven. Met andere woorden: de sociaaldemocratische partij was er nu voor iedereen. Het concept van de *catch-all party* was geboren, dixit Otto Kirchheimer: *‘De massapartij, die ontstond in een tijdperk waarin de klassentegenstellingen veel scherper waren en de kerkelijke structuren nog niet waren aangetast, is stilaan aan het veranderen in een ‘volkspartij’. Zij streeft nu andere, meer bescheiden objectieven na. Het gaat niet langer om de morele en intellectuele verheffing van de massa, maar om het aanspreken van een breder publiek en het boeken van duidelijke winst bij verkiezingen. De oude idealen hebben plaats moeten maken voor banale electorale beslommeringen; meer zelfs, die idealen worden vandaag als hinderlijk ervaren, omdat zij sommige segmenten van een potentieel electoraat kunnen afschrikken’*.¹⁰

2. Dat de relatie tussen de arbeidersklasse en de socialistische familie een ferme knauw krijgt, heeft in de jaren 1970 overigens ook te maken met mondiale ontwikkelingen. Een nieuwe internationale arbeidsverdeling staat in de steigers en laat diepe sporen na in het Europese industriële weefsel. Aanzienlijke delen van de metaalindustrie, de staalindustrie, de textielnijverheid en de scheepsbouw *verhuizen* naar de ‘nieuw geïndustrialiseerde landen’ (vooral in Zuidoost-Azië). In die sectoren krijgt de werkgelegenheid forse klappen en gaan tal van bedrijven op de fles. Rond dezelfde tijd luidt ook de doodscllok voor de mijnindustrie in Europa. Mijnwerkers verliezen massaal hun baan. Maandenlang zullen de Britse kompels staken, maar ook zij moeten uiteindelijk het loodje leggen. De *ontbinding van de arbeiders-*

klasse lijkt nu onafwendbaar; er is sprake van *sociale degradatie*, en dat van een klasse die ooit de hoop voor de toekomst belichaamde.

3. Ook de politieke cultuur van de arbeidersklasse komt (gedeeltelijk) onder druk te staan. Die botst immers niet alleen met de opvattingen van de opkomende nieuwe middenklasse - zij is uitgesproken liberaal op het culturele vlak - maar ook met die van de nieuwe sociale bewegingen, die minder wakker liggen van materiële eisen en meer gedreven worden door waarden.¹¹ De sociaaldemocratische partijen kunnen daar niet naast kijken. Zij trachten in toenemende mate ook dat sociaal segment aan zich te binden. Zij tellen nu van langsom meer *white collar workers* in hun rangen. De arbeiders verlaten in steeds grotere aantallen ‘de’ partij. Zij voelen er zich politiek en cultureel niet langer thuis, zoals onderzoek over Labour, van Seyd en Whiteley¹², heeft uitgewezen. De *uittocht* van de arbeiders uit de sociaaldemocratische partijen vormt de uitkomst van een lang proces¹³, dat zijn hoogtepunt bereikt op het einde van de 20ste eeuw, wanneer het een onomkeerbaar karakter lijkt te krijgen.

4. Dat steeds meer arbeiders afhaken, heeft ook te maken met het feit dat een aantal sociaaldemocratische partijen vanaf de jaren 1980 elementen van het neoliberale denken inpassen in hun beleid en hun retoriek. Zo wordt het streven naar (min of meer) volledige werkgelegenheid, één van de impliciete gedachten achter de verzorgingsstaat, opgegeven. De afstand tussen de sociaaldemocratie en de arbeidersklasse is, in sommige gevallen, onoverbrugbaar geworden. Het betekent de nekslag voor het organisatie-model van de sociaaldemocratie.

Belgische politieke partijen zijn vanzelfsprekend ook niet ongevoelig voor globale ontwikkelingen. Overal nemen de ledenaantallen van

partijen af. Politieke wetenschappers, zoals Ingrid Van Biezen, Thomas Poguntke en Peter Mair¹⁴, hebben die achteruitgang uitvoerig gedocumenteerd, en met name vooral voor de massapartijen of de *partis communistes*. De kleur van die partijen doet daarbij niet ter zake.¹⁵

Ook het feit dat de overheidsfinanciering van politieke partijen zijn intrede heeft gedaan, speelt een rol. Partijen liggen steeds minder wakker van traditionele organisatievormen; zij hebben vandaag op de eerste plaats aandacht voor electorale processen, en soms richten zij hun aandacht zelfs exclusief op die processen.¹⁶

Ook de *personalisering* van de politiek is een element in dit verhaal. Niet het middenkader of de militanten bepalen vandaag waar een (sociaaldemocratische) partij heengaat. Dat is in hoge mate het voorrecht van de partijleider geworden; hij of zij geeft aan welk beleid er zal worden gevoerd en welke strategische keuzes¹⁷ zullen worden gemaakt, zoals reeds in de jaren 1990 door Moschonas werd aangestipt. Gewone partijleden kunnen nu wel hun stem laten horen in het debat, vooral bij de voorzittersverkiezingen. Soms worden daarbij ook voorverkiezingen¹⁸ gehouden, zoals in Italië, Griekenland en Frankrijk; in het laatste geval voor het aanwijzen van een presidentskandidaat. In de Britse Labour Party gaat de *vernieuwing* nog een stap verder, aangezien bij de verkiezing van de huidige partijleider (Jeremy Corbyn) een vorm van tijdelijk lidmaatschap werd ingevoerd. Zo konden 422.664 *partijleden* een geldige stem uitbrengen, terwijl Labour in normale tijden minder dan 200.000 leden telt.

HET EINDE VAN EEN PARADIGMA

Laten we enkele conclusies formuleren. Vandaag boezemen de sociaaldemocratische partijen hun politieke tegenstanders geen schrik meer in. Hun

organisatiemodel heeft zijn beste tijd gehad. In de voorbije dertig jaar zijn zij massaal veel leden kwijtgespeeld; de kracht van hun middenkader is verloren gegaan; hun doen en laten wordt niet langer (uitsluitend) bepaald door de belangen van de arbeiders; en ook de vakbonden hebben menige veer gelaten. Kortom, de overgrote meerderheid van de sociaaldemocratische partijen zijn partijen '*als alle andere*' geworden. Het lijkt een gratuite bewering, een banale vaststelling ook, maar ze legt wel de vinger op de wonde en doet vragen rijzen over de *rol* die de sociaaldemocratie vandaag speelt.

Ooit waren de socialistische verworvenheden het product van actievormen die zowel een institutioneel als een sociaal draagvlak hadden, en ook van de wil om *sociale en politieke hervormingen* tot stand te brengen. Vandaag stellen die niet-institutionele actievormen niet veel meer voor, soms zelfs helemaal niets, en is de socialistische familie slechts met mondjesmaat in staat om *hervormingen* door te drukken. Onvermijdelijk rijst dan de vraag wat die familie vandaag nog waard is en wat de essentie van de huidige sociaaldemocratie is. Zo slecht is zij er immers nog nooit aan toe geweest, in democratische omstandigheden.

Hoe dan ook, vanuit het oogpunt van het organisatiemodel heeft het nog weinig zin om vast te houden aan het klassieke onderscheid tussen socialistische partijen, sociaaldemocratische partijen en arbeiderspartijen. Kijkt men immers naar de verschillende indicatoren, dan valt dat onderscheid nog amper te maken (Tabel 6).

Nog complexer wordt het wanneer we het hebben over het gewijzigde sociaaldemocratische landschap in Centraal- en Oost-Europa na de val van de Berlijnse Muur in 1989. In sommige van die landen, zoals Polen, Hongarije, Bulgarije

Tabel 6. Overzicht van de hedendaagse socialistische en sociaaldemocratische partijen op politiek en organisatorisch vlak.

Land	Partijen	Jaar	L	L/Kp	L/Ik	Verkiezingsresultaat	Laatste resultaat
Duitsland	SPD	2013	474 820	4,2	0,8	25,74	
Oostenrijk	SPÖ	2013	205 241	16,3	3,2	26,82	
België	PS-sp.a	2010	134 242	9,0	1,7	22,94	20,50
Cyprus	EDEK	2011	7 600	21,1	1,4	8,93	
Denemarken	SD	2015	39 345	4,3	1,0	26,31	
Spanje	PSOE	2011	216 952	3,1	0,6	29,16	
Estland	SDE	2015	6 186	7,1	0,7	15,19	
Finland	SDP	2015	42 709	8,7	1,0	16,51	
Frankrijk	PS	2012	197 000	2,6	0,4	29,35	
Groot-Brittannië	LP	2015	190 000	2,0	0,4	30,45	
Griekenland	PASOK	2009	156 000	5,2	1,6	43,92	6,28
Hongarije	MSzP	2014	30 000	1,2	0,2	26,25	
IJsland	LP	2011	8 259	1,9	0,3	19,45	
IJsland	SAMFY	2009	18 963	34,0	8,3	29,79	12,85
Italië	PD	2013	539 534	6,2	1,2	25,43	
Litouwen	LSDP	2012	18 831	7,5	0,7	19,18	
Luxemburg	POSL	2013	5 548			20,28	
Noorwegen	DNA	2013	52 661	6,0	1,5	30,84	
Nederland	PvdA	2012	54 279	2,3	0,6	24,84	
Polen	SLD	2011	57 551	4,9	0,2	8,24	
Portugal	PS	2011	85 000	5,5	0,9	29,22	32,38
Slowakije	SMER	2012	16 376	1,4	0,4	44,42	
Slovenië	SD	2014	12 109	23,4	0,7	5,97	
Zweden	SAP	2014	101 674	5,3	1,4	31,01	
Zwitserland	SPS	2011	31 226	6,8	0,6	18,72	
Tsjechische Rep.	ČSSD	2013	23 202	2,3	0,3	20,46	

en Roemenië, hebben de oude communistische partijen zich omgevormd tot sociaaldemocratische partijen. In andere landen, zoals de Tsjechische Republiek en Estland, hebben we te maken met de opvolgers van de historische sociaaldemocratische partijen. Gezien de oorsprong van die partijen, de zwakke positie van de vakbonden in die landen en het belang van de nationale kwestie en het minderhedenprobleem

in sommige van die landen, moeten we concluderen dat hun organisatie-model niet aansluit bij één van de historische organisatie-modellen van de Europese sociaaldemocratie; meer zelfs, dat ook hun opvattingen niet aansluiten bij de historische stromingen van die sociaaldemocratie. Dat de Partij van Europese Socialisten en Sociaaldemocraten (PES) vandaag wordt geleid door de Bulgaar Sergueï Stanchev, maakt

in dat verband niet veel uit. Het gebrek aan slagkracht van de PES is legendarisch en wordt wellicht enkel geëvenaard door het gebrek aan belangstelling dat voor haar bestaat.

Deze vaststellingen zijn vanzelfsprekend niet nieuw. Maar nooit eerder sinds de Tweede Wereldoorlog heeft de sociaaldemocratie zo'n

slechte beurt gemaakt, zowel op organisatorisch als electoraal vlak. Nooit eerder heeft zij zo slecht ingespeeld op de verwachtingen en de wensen van de arbeiders, en al wie van een loon moet leven. De sociaaldemocratie moet haar zaken dringend op orde krijgen en een open discussie over de modaliteiten van een andere partijorganisatie¹⁹ initiëren.

Pascal Delwit

Centre d'étude de la vie politique, l'Université de Bruxelles (ULB)
(Vertaling: Jan Vermeersch)
(Deze tekst verschijnt ook in *La Revue socialiste*)

Noten

1/ Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Paris, Points Seuil, 1992, p. 127.

2/ Roberto Michels, *Les partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 2009 (nouvelle édition).

3/ Marc Lazar, 'Invariants et mutations du socialisme en Europe', in: Marc Lazar (Ed.) *La gauche en Europe depuis 1945. Invariants et mutations du socialisme européen*, Paris, Presses universitaires de France, 1996, p. 20.

4/ Gerassimos Moschonas, *La social-démocratie de 1945 à nos jours*, Paris, Montchrestien-Clef, 1994, p. 123.

5/ Pascal Delwit, 'La social-démocratie européenne et le monde des adhérents: la fin du parti communauté?', in: Pascal Delwit (Ed.), *Où va la social-démocratie ?*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 2004, pp. 229-252.

6/ Mario Telo, *Le New deal européen, La pensée et la politique sociales-démocrates face à la crise des années trente*, Bruxelles, Editions de l'Université Libre de Bruxelles, 1988.

7/ Eric Hobsbawm, *Franc-tireur. Autobiographie*, Paris, Pluriel, 2005, p. 29.

8/ Jeremy Waddington, *Trade union membership in Europe The extent of the problem and the range of trade union responses*, Brussels, ETUC, 2005.

9/ Geciteerd door Fernando Claudin, *L'eurocommunisme*, Paris, François Maspero, 1977, p. 75.

10/ Otto Kirchheimer, 'The transformation of Western European Party Systems', in: Joseph, La Palombara, Myron Weiner (Eds), *Political parties and political development*, Princeton, Princeton

University Press, 1966, p. 213.

11/ Ronald Inglehart, *The silent revolution: changing values and political styles among Western publics*, Princeton, Princeton University Press, 1977.

12/ Patrick Seyd, Paul Whiteley, *New Labour's grassroots: the transformation of the Labour Party membership*, Basingstoke, Palgrave, 2002.

13/ 'De belangrijkste ontwikkeling in de sociaaldemocratie is haar gewijzigde sociologische samenstelling. Dat is echter geen recent feit. Het gaat om een ontwikkeling die zich reeds voor 1914 manifesteerde, toen de sociaaldemocratische partijen zich geleidelijk aan gingen openstellen voor nieuwe categorieën loontrek-

kende werknemers', zoals Alain Bergougnieux reeds opmerkte in 1989. Alain Bergougnieux, 'Un parti ouvrier', in: Alain Bergougnieux, Alain Manin, *Le régime social-démocrate*, Paris, Presses universitaires de France, 1989, p. 19.

14/ Ingrid Van Biezen, Peter Mair, Thomas Poguntke, 'Going, going, ... gone? The decline of party membership in contemporary Europe', *European Journal of Political Research*, 2012, vol. 51, n°1, pp. 24-56.

15/ Pascal Delwit, 'Still in Decline? Party Membership in Europe', in: Emilie van Haute (ed.), *Party Membership in Europe: Exploration into the anthills of party politics*, Bruxelles, Editions

de l'Université de Bruxelles, 2011, pp. 25-42.

16/ Richard S. Katz and Peter Mair, 'Changing models of Party Organization and Party Democracy', *Party Politics*, 1994, vol. 1, n° 1, pp. 5-28.

17/ Gerassimos Moschonas, 'L'éclat d'un pouvoir fragilisé : force et faiblesse du leadership socialiste', in: Marc Lazar (Ed.), *op. cit.*, pp. 579-621.

18/ Zie Giulia Sandri, Antonella Seddone et Fulvio Venturino(ed.), *Party Primaries in Comparative Perspective*, Londres, Ashgate, 2015.

19/ Fabien Escalona, *La social-démocratie, entre crise et mutations*, Paris, Fondation Jean Jaurès, 2011, pp. 53-54.